

ale

**Historisk tidskrift
för Skåneland**

Nr 4 1993

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening
och Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Arkivarie Bengt Danielson, Lund,
redaktör

Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund

Docent Sten Skansjö, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre, Lund

innehåll

	Sid.
Birgitta Svensson: »Somliga säga Svanhals . . .» – berättartraditioner kring en tattare i det moderna Skåne	1
Lars Larsson: Ett förlorat ansikte återfunnet – en pusselbit från yngre bronsålder	13
Ingrid Millbourn: Revolutionären Axel Danielsson – myt eller verklighet? II	18
<i>Aktuellt om antikvariskt</i>	26
Landskapets framtid – de stora egendomarnas betydelse	
<i>Omslagsbild</i>	
Rekonstruktionsteckning av okprydnad från yngre bronsåldern	

»Somliga säga Svanhals . . .» – berättartraditioner kring en tattare i det moderna Skåne

Av Birgitta Svensson

Etnologiska institutionen med Folklivsarkivet, Lunds Universitet

I denna artikel får vi följa en person, som betecknades som tattare, och hans skiftande relationer till samhället, myndigheterna och gemene man. I ett enda levnadsöde kan man skönja den förändring som skett i omgivningens sätt att betrakta annorlunda människor under 1900-talet. Hårda krav har ställts på anpassning till de gängse normerna i samhället, och metoderna att genom samhällsfostran och självdisciplinering av medborgarna få dem dithän har förfinats, vilket också lett till en ökad integrering av utanförstående grupper och individer. Denna process är dock avslutad. I dag skapas identiteter åter i en ökad mångfald och utifrån en mer sammansatt kontext.

Tattare är ett uttryck som använts för att avskilja vissa människor som annorlunda. Detta avskiljande har under århundraden skapat en identitet, som dessa människor länge haft svårt att frigöra sig från. I dag är de flesta av dem dock integrerade i samhället och bär inte längre epitetet tattare. Vissa har emellertid hävdatt identiteten som ett positivt ursprung och kallat sig »resande».¹ De resande har på 1990-talet också organiserat sig i en förening och ger ut en egen tidning – Drabbikan.

I olika berättartraditioner om tattare, alltifrån människors vardagliga berättelser till domstolsprotokoll, sociala utredningar, tidningsartiklar och prästernas sätt att tala om sina församlingsbor, lever föreställningar om tattare som ett säreget folk. Framställningen är dock ofta stereotyp och handlar om hur vackra tattarkvinnor stjälar, att barnen inte går i skolan eller får någon fostran samt att männen handlar med hästar, lump och skrot och att de är snabba med kniven. En berättare, född i början av 1930-talet, har en före-

ställning om tattare, som är mycket vanlig: »en svartmuskig man med svart slokhatt och svart kostym, svarta hängande mustascher och elakt utseende».

Det avskräckande och främmande har tattarna själva framgångsrikt använt sig av. De ville också framhålla sig som särpräglade – ett speciellt folk. Som förklaring på vad tattare var för något och hur de kommit till Sverige, brukade de själva berätta att det var Karl XII som tagit hit dem, när han kom hem från Turkiet. Som belöning för det mod de visat i hans krig, delade han upp landet i olika områden, som de fick vara »valackare» i.

På samma sätt som tjuven, enligt skönlitterära författare som Jean Genet, har ett behov av att betrakta sig som överlägsen för att slippa vara på samhällets botten, har tattarna hävdatt aristokratiska anor, och ännu under 1900-talet har de burit ståtliga namn som Valentin, Alexander, Vilhelm, Julius, Alfons, Ferdinand, Elvira, Konkordia, Evelina, Florenzia, Lagusin och Konstantia.

Den allmänna meningen om dem var att de hade ett sätt att föra sig, som visade att de var lite förmer än andra. De talade t.ex. inte med lokal dialekt, och man ansåg att de klädde sig överdrivet fint och pråligt, eller som en sagesman uttrycker det: »jag såg dem aldrig klädda som arbetare . . . de hade alltid kostym». Vissa av dem ansågs också vara välbeställda med »hästaplanböcker» och en behaglig livsföring.

Fortfarande förekommer märkliga begravingar, där åtskilliga släktingar i granna kläder mött upp för att ta farväl av en person, som levt ett undanskymt liv och bara varit annorlunda genom sitt skickliga fiolspel.

En av de färgstarka personer, som fick bära beteckningen tattare, var »Svanhalsen» från Vik i Rörums socken. Hans riktiga namn var det ingen som använde om honom. Han har givit upphov till en

rik berättartradition kring sin tattarpersonlighet, samtidigt som han levt ett vanligt liv som bleckslagare och skrothandlare och fostrat många barn tillsammans med hustrun Maria. Hans levnadsöde skildrar väl vad som hänt med tattarna under 1900-talet.²

Ett imponerande framträdande

Det berättas om denne tattare, Hilding Sigfrid Johansson-Axelsson (född 1889), att när han inträdde på Kiviks marknad, höll man andan och sade med skräckblandad beundran att där kommer Svanhals, varpå han svarade: » . . . jo . . . somliga säga Svanhals, men Johansson säger jag». Det man väntade sig av hans framträdande var knivslagsmål och utmaningar mot polisen. Han var till vardags föraktad och utstött ur samhället, men på marknaden var han den oslagbare, som vågade

Kiviks marknad 1928. Folklivsarkivet i Lund.

sådant som ingen annan ens kunde drömma om. Det har också talats om att han skulle ha varit förebilden till Nils Gallilé i Piratens skildringar från trakten.

Långt efter hans död lever traditionen stark om honom som »sju häraders skräck» eller hur »han var marknadens okrönte kung».³

Svanhals var skomakare och bleckslagare, men anlätades inte av någon. I stället försörjde han sig som lumpsamlare, då han inte satt inne. Det berättas också hur tattarna sålde »sockaskor» – som de sytt av cykelslangar. Dessa användes allmänt som morgonskor. Barnen skickades ut för att sälja krimskrans och att tigga.

Bland det som Svanhalsen var känd för hemmavid – i Vik – var öldricken något mycket framträdande. I en taxifärd mellan Kivik och hemmet sades han kunna konsumera ett dussin öl. Hans behov att införskaffa drycken ledde ofta till cykelstöld, och då fjärdingsman vid ett tillfälle ertappade honom med en sådan, svarade han: »Ja, har jag gjort en tabbe, så står jag till det!»

I skönlitteraturen har Svanhalsens hemvist blivit Mörkavad, en trakt som var okänd för sina många tatarfamiljer. Skinnet knottrar sig på folk, när de hör talas om »Svanhalsarna och deras framfart». Han bodde enligt egna berättelser vid tinget också här under två år i början av 1920-talet. En man vid namn Möllerström hyrde ut bostad åt Svanhalsen, eftersom han ville hämnas att han själv blivit omyndigförklarad. Här liksom på andra håll, gjorde Svanhals-familjen sig känd för att gå omkring och tigga i gårdarna, vilket förklarar följande berättelse:

När farmor bakade bröd brukade hon säga: »Nu kommer snart Svanhals.» På något egen-

domligt sätt uppenbarade han sig alltid vid brödbaken, precis som om han kunde känna lukten av nybakat bröd på långt håll.

Bland de skånska tattarna har två familjer varit dominerande. Svanhalsen tillhörde den ena och hans hustru den andra. Den identitet, som dessa annorlunda människor fick genom sitt utanförskap och sina svårigheter att integreras i samhället, har förändrats starkt under 1900-talet. Möjligheter skapades för dem att komma in i samhällsgemenskapen, men samtidigt ökade kraven att leva ett liv som andra.

Svanhalsens liv kan sägas skildra tre generationers tattare – som barn lever han i en gammal hävdvunnen tradition tillsammans med sin farmor, den legendariska tattarkvinnan »Mor Stina» i Lyngsjö. Under stora delar av hans vuxna liv formas hans identitet som förbrytare i samspel med rättvisan och i olika samhällsfostrande inrättningar, medan hans liv som pensionär tillbringas relativt anonymt och stillsamt. Även hans barn integreras under den här tiden som vanliga samhällsmedlemmar.

Av Svarte Petters släkt

Hildings far var son till »Tatter Gustav» och barnbarn till den beryktade »tattarhövdingen» Svarte Petter. Modern var av en annan känd tatarläkt.

Om sig själv berättade Hilding vid tinget att han var född utom äktenskapet av bleckslagaren Axel Valdemar Gustavsson och Helena Johansson-Verner. Han hade dock fostrats hos sin farmor Kristina Axelsson i Lyngsjö, där han vistades till 14 års ålder. Där gick han också i skolan och konfirmerades. Under 1900-talet integreras tattarna i samhället på så sätt att de konfirmeras och går i skolan, något som var mycket ovanligt tidigare.

Hår: *Svart*

Skägg:

Ögon: *blå*Näsa: *Spetsig*Mun: *Stor*Höjd: *1,75 m*Kroppshyggnaid: *Stark*Annat utmärkande kännetecken: *Ett ärr vid högra ögat.**Har ovanligt grof röst. Är tattare.*

Hilding Johanssons far, Axel Valdemar Gustavsson, 1890. Porträtt och signalement ur Kristianstads fängsvårdsanstalts arkiv. Vid »Annat utmärkande kännetecken» anges: »Ett ärr vid högra ögat. Har ovanligt grof röst. Är tattare.» Landsarkivet i Lund.

Samma år som Hilding flyttade hemifrån, dödades hans far under ett »supgille» av sin yngre bror kallad »Lille Lars». Lars frikändes dock från dådet, då han ansågs ha handlat i nödvärn. Axel hade hotat honom med kniv och sagt att han skulle sticka ihjäl honom, varpå Lars rusat ut och fått tag i ett gevär, med vilket han skjutit in genom dörren på måfå och träffat brodern.

Lars beskrivs av de bönder, som han arbetat hos, som »den lugnaste, hyggligaste man kan tänka sig» och av andra i hans omgivning som en vänlig och sympatisk man. Det enda brott han dömts för var snatteri. Brodern Axel däremot var känd som »en synnerligen rå och hänsynslös människa, vilken utgjort en fara för andra personers liv och egendom».

Då Hilding lämnat hemmet, arbetade han några år som daglönare på Lovisedals gård i Vinslöv, innan han tog värv-

ning vid Kungl. Skånska husarregementet i Helsingborg.

Vid 20 års ålder lämnade han dock det militära i samband med att han gifte sig. Detta år varnades han också första gången för lösdriveri.

Hans hustru Maria föddes i Vollsjö 1892 som dotter till skrothandlaren Anders Kristiansson Brolin och hans fästekvinna Vendela Karlsson. Hon vistades i föräldrahemmet och fick vanlig folkskoleundervisning samt konfirmerades. Redan vid 17 års ålder gifte hon sig med Hilding.

Genom Maria gifte han således in sig i den andra stora tattarsläkten – Brolin – i Skåne. Hans mor levde också samman med en man ur denna släkt sedan fadern dödats.

Hilding Johanssons bostad i Vik 1935. I dörren Johansson själv med minste sonen på armen. Fotografi ur Malmöpolisens tattarutredning, Socialdepartementets arkiv. Riksarkivet.

Identiteten som brottsling

Brottsbeskrivningar och vittnesberättelser från polisförhör och domstolsförhandlingar säger mycket om såväl samhällets sätt att avskilja och definiera tattare som dessa människors egna hedersregler och identitetsformering.

Vid 24 års ålder anträder Hilding sin första fängelseresa. Han hade dömts för två misshandelsbrott samt för resande av livsfarligt vapen till fängelse i sammanlagt tio månader. Han avtjänade straffet på Ystadanstalten, där fängelsepredikanten i sitt yttrande över fångarnas moraliska tillstånd beklagar sig över de dåliga fördömen, som tattarynglingarna har i hemmet. Prästen konstaterar emellertid också att de flesta misshandelsbrotten beror på

det utbredda superiet: »... så blir det ovänskap vid supgillet, det går till handgripligheter, ej sällan kommer knifven fram äfven ur den annars så lugne och tröge skåningens ficka».

Fyra år senare dömdes han av rådhusrätten i Kristianstad första gången för stöld, tillsammans med hustrun Maria. Bland dem som förhörs i målet märks flera släktingar.

I augusti 1918 hade bröderna Fritz och Gottfrid Areskoug rest till Kristianstad för att köpa en häst och därför haft med sig 2.500 kronor. I deras sällskap fanns Hilding. De tre hade delat rum över natten på ett kafé vid Järnvägsatan. Påföljande dag begav de sig till marknaden för att se på hästar. Hilding hade hela

tiden avrätt från köp. Så småningom skildes han och bröderna åt, och de upptäckte då att de blivit bestulna på pengarna. Axelsson anhölls men förnekade att han hade förövat stölden.

Samma dag hade emellertid hans hustru kvitterat ut 2.500 kronor – som hon uppgivit vara barnuppfostringsbidrag – på postkontoret i Löderup under namnet Maria Andersson. Stölden uppdagades på grund av att poststationsförestånderskan av misstag hade öppnat Marias brev och sett pengarna.⁵

Därefter hade han etablerat sig som brottsling. Brotten bestod vanligen i bedrägeri, bettleri och förskingring.

Det brott som dock mer än något annat kom att prägla Svanhalsens rykte var en knivskärning i Hässleholm. Under ett ölkalas hade han kommit i gräl med en släkting från sina egna hemtrakter, vilken hette Karström men allmänt kallades Damstrumpan eller Ostapågen.

På eftermiddagen den 13 februari 1936 anmälades till polisen i Hässleholm att bleckslagaren Hilding Johansson från Vik i skomakaren Lars Edvard Karlssons bostad i Bokalyckan hade »livsfarligt misshandlat» resehandlaren Folke Karström. Polisen anhöll och förhörde Johansson redan påföljande dag. Först hördes dock Martin Karlsson, som den senaste veckan varit på besök hos Lars Karlsson i Bokalyckan tillsammans med Lars dotter Syster Karlsson. Han berättade hur han och Syster suttit och ätit middag då Karström, Johansson, Karl Karlsson från Vankiva och en annan man kommit till bostaden. Samtliga hade varit påverkade av sprit. Karström hade frågat om han fick slå sig ner och dricka öl, vilket hade ifrågasatts av Martin. Då genmälde Karström att »vi ha inte precis något fylla med oss, vi ha bara var sin dricka». Medan Karlsson

och Karström fortsatte samtala, hade Johansson rest sig och gått bakom Karström. Några sekunder senare hade blod sprutat från halsen på Karström och Johansson hade yttrat: »Där har du din djävul för att du slår på folk!»

Av andra vittnesmål att döma hade det hela föregåtts av ett gräl mellan Johansson och Karström om varför den senare tagit en silversnusbosa från Karl Karlsson, som han inte ville lämna tillbaka. Karström skuile ha slagit till Johansson, då denne försökt förmå honom att återlämna dosan. Dessutom ville man inte att det nyanlända sällskapet skulle stanna i lägenheten i Bokalyckan, då man var rädd att Karlsson skulle få obehag från sin husvärd. Karström hade dock inte noterat detta.

Karström hade misstänkt att något var i göringen och frågat Johansson på väg till Bokalyckan: »Ni har väl inget räveri för Er?» Han menade att Karl Karlsson och Johansson givit varandra tecken vid bordet, innan dådet utfördes. Flera vittnen bekräftade att förhållandet mellan Johansson och Karström var mindre gott och att misshandeln handlade om hämnd.

Snittet hade lagts från vänstra sidan på halsen tvärs över struphuvudet samt längs högra sidan upp till högra örat.⁶ Samtidigt hade han yttrat: »Nu är du mulad».⁷ Misshandeln hade skett så snabbt, att ingen av de närvarande hade haft möjligheter att ingripa.

Hildings egen berättelse börjar med att han besökte sin dotter och hennes sammanboende Karl Karlsson i Vankiva.⁸ De hade fått besök av Karström och en annan man, som båda varit höggradigt berusade och uppträtt bråkigt. Bland annat hade han rivit ner några pappersgirlander, som dekorerade hemmet samt velat visa Karlsson och Johansson hur

Hemskt blodsdrama RYSK

i Hässleholm
på torsdager

KRISTIANSTADSBLADET Fredagen den 14 februari 1936.

Tattare livsfarligt
knivskuren av kumpa
Förövaren
från Vik

Ett ruskigt tattareddåd vid Hässleholm.

En person illa knivskuren under ett ölkalas.

Fara för hans liv föreligger — dådet föregicks av en tvist om en snusdosa.

Kristianstad, torsdag, 14 febr.

Bland de i närheten av Hässleholm boende tatarfamiljerna är de på torsdagen ett elakartat utträde rum, vilket troligen kommit att kosta en av deltagarna liv. I en fastighet i Bokarhyttan, där skomakaren Lars Edvard Karlsson har sin bostad, hade en person samlats för att dricka öl. Härunder blev resehandlaren Folke Karström så illa knivskuren att han måste föras till läroret i Kristianstad. Karström hade satt sig vid bordet och samtalade med bleckslagaren Hilding Johansson från Vik och skomakaren Anders Martin Karlsson från Malmö. Efter en stund utan att något gräl uppstått till Hilding Johansson stigit upp, dregit fram en kniv och huggit Karström ett snitt tvärs över struphuvudet och längs halsen, i högra bröst. Johansson yllt därvid: "Nu är du mulad".

Tidigare på dagen hade Karström och Johansson kommit i ordväxling med varandra om snusdosa.

Förövaren
på fri fot

Efter dådet fördes Karström av par av kumpanerna till läroret där han blev förbunden och så vidare till lasarettet. Härifrån lysses att Karströms sår är i hög grad livsfarligt. Johansson stannar kvar på platsen. Han har bl. a. yttrat: Han dör nog.

Tillsammans med en annan i skapet, tattaren Karl Karlsson, gav han sig sedan ut i skogen. Sedermera har det konstaterats han hyrt en bil och rest till Vik vägen dit demonstrerade han chauffören sitt tillvägagångssätt knivskärningen. Enligt vad framkommit vid de förhör, som fiskalen Edgar Holm företagit, att det varit överenskommit mellan Hilding Johansson och Karlsson att överfalla Karström.

Annu sent på natten har läskalen ej fått meddelande om att Hilding Johansson infångats.

I går ägde ett blodigt utträde rum vid Hässleholm re bestämt i en lägenhet kan, varvid resehandlaren Karström blev illa knivskuren måste föras till lasarettet anstad. Dådet utfördes av en tattare, bleckslagaren Johansson, Vik, vilken tog till reträtten, innan hann lägga beslag på honom.

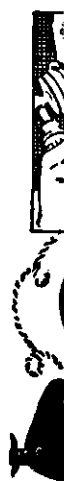
I närheten av Hässleholm del tattare, däribland skomakaren Lars Edvard Karlsson, hans bostad som Folke Karström blev knivskuren. Här blev tal personer samlats för öl. Dessförinnan hade Hilding Johansson och Karl Karlsson, Kärråkra arbetaren Gustaf Ernforsson, Hässleholm, i vars del öl druckits. Under dådet hade Karström och blivit ovänner om en snusdosa. Karström vid något skulle ha tagit från Karlsson lättare handgemäng upp till Hilding Johansson i saken och utmanat Kar-

Johansson togs i morse.

Två polismän ha inväntat tattaren hela natten.

Vid 9-tiden i dag på förmiddagen anhölls tattaren Hilding Johansson, Svanhals kallad på grund av sin orimligt långa hals, i sin bostad i Vik av fjärdingsmannen där. Två polismän ha väntat tattaren hela natten, men först på morgonen anlände knivskäraren till sitt hem. Han kommer nu att transporteras till straffängelset i Kristianstad.

Hilding Johansson-Svanhals är en man på 45-50 år, vars bleckslageri det inte varit mycket beställt med. Han far mest omkring i andra ärenden. På Vik har han en familj, som räknar 13 barn och sålunda gläder professor Myrdahl

V-8 a
ration
trygg
sar, st
om g
köra i

Låt

He

Södra K

Ohyl

Trädgå

Så här återspeglas knivskärningen i lokalpressen 1936.

man delar ut »danska skallar». Karström hade också uppmanat dem att ta en taxi och följa med till Markaryd, där han hade tillbringat föregående natt hos en änka, som han bestulit på 130 kronor. Han hade blivit bekant med henne, då han kommit till hennes hem för att bjuda ut skedar till försäljning. Då upptäckte han att hon hade 500 kronor hemma, och nu ville han tillbaka för att förse sig med de resterande 370 kronorna.

Dagen efter detta besök hade Karlsson saknat sin snusdosa, och Johansson hade efterfrågat den hos Karström. Denne hade dock varit förargad över att det inte blivit av med någon resa till Markaryd och hade svarat: »Du skall min själ inte ha någon snusdosa, men pisk kan du få».

Angående den förövade misshandeln menade Johansson att Karström hade hotat honom vid flera tillfällen. Då Karström skulle slå till honom med en flaska, hade Johansson gripit tag i kniven, som han hade i kavajfickan, och skurit honom.

Därefter sade han sig bara ha en tanke i huvudet – att så fort som möjligt komma hem till sin hustru i Vik för att tala om det inträffade. Dottern hade beställt bil från ett kafé varefter de givit sig av. Kniven hade han kastat, då han tyckte det var obehagligt att »inneha den». Hans avsikt hade bara varit att försvara sig mot Karström. Johansson sade sig visserligen ha varit i slagsmål många gånger tidigare, men han hade aldrig använt kniv som tillhygge.⁹

Ofta beskrivs bråk mellan olika tättarfamiljer. Den inbördes hedern var för dem mycket viktig, och man måste därför hämnas oförrätter som begåtts mot ens familj.

Hilding dömdes till sex års fängelse, något som han fann mycket orättvist, då han menade att Karström åstadkommit

grälet och att han dessutom efter några veckor »var ute och söp igen, den jäkeln».

Under strafftiden skötte han sig väl och ansökte varje år om nåd med hänvisning till att han måste hem och ta hand om familjen. Samtliga nådeansökningar från Hilding och hans hustru avstyrktes dock av fängvårdsstyrelsen. I motiveringarna spelar hans bakgrund en avgörande roll. Det faktum att fadern suttit på Långholmen för liknande brott användes mot honom, liksom att han var tattare och »såsom sådana brukar vara är han beskäftig och inställsam samt självömkande och ganska gnällig». Från straffängelset i Kristianstad framhålls dock att »Axelssons mentalitet skiljer sig icke från andra tattaresh, men han verkar vara av den fredliga typen».

Olika berättelser om den här knivskärningen har levt starka på Österlen fram till i dag. Ofta varieras både händelseförloppet och huvudpersonens härstamning, men flera beståndsdelar överensstämmer väl med berättelserna i domböckerna.

Efter den långa fängelsevistelsen på 1930- och 40-talen dömdes han endast för smärre brott såsom bettleri, bedrägeri, snatteri, egenmäktigt förfarande och olaga vapeninnehav, men rättvisan tycks ha haft honom under ständig kontroll. Varje år rannsakas han vid någon rätt, och även om det bara gäller olaga gårdfarihandel, fylleri eller bedrägligt beteende, lyckas det alltid rätten att få honom dömd till någon månads fängelse. Tidigare lyckades tattare ofta gäcka rättvisan och undgå straff, men i det moderna samhället med utökade kontrollmöjligheter går de sällan fria. Tvärtom används de som varnande exempel av samhället för att visa allmänheten var gränsen mellan rätt och orätt går. Det är därför foljdriktigt att han ådömdes de längsta straffen för lösdriveri.

En av huvudpersonerna i 1930-talets tattarutredning

Redan som mycket ung registrerades Svanhalsen av Malmöpolisens i deras bok över kända brottslingar med vedernamn. Namnet hade han fått av att han hade ovanligt lång hals. Då man senare – i mitten av 1930-talet – gjorde en omfattande undersökning av de skånska tattarna, var han en av huvudpersonerna.¹⁰ I hans akt förtecknades åtskilliga brott såsom bedrägeri, misshandel, stöld och olaga handel. Han var bara 45 år gammal vid utredningstillfället men hade förvärvat en mycket tydlig identitet som brottsling och lösdrivare.

Bland de åtgärder, som Malmöpolisens ville förordas, nämns att upprätta ett centralt register, att skilja barnen från tattarna i tidig ålder samt att sterilisera »särskilt asociala tattare».

Statsmaktens uppfattning om tattarna är vid den här tiden att »deras levnadssätt är sådant att det bringar dem i konflikt med lagstiftningen i olika avseenden». Man hänvisar i förarbetena till den konseljakt, där utredningen ingår, främst till lösdriveri-, fattigvårds-, alkoholist-, närings-, vanarts-, straff- och steriliseringslagarna samt lagreglerna om barns skolplikt.

I kommunerna var fattigvårdsstyrelserna vanligen mycket rädda för att sådana som kunde komma att ligga det allmänna till last, skulle få hemortsrätt i kommunen. Därför förekommer otaliga historier om hur de köpte sig fria från tattare (jfr Svensson 1992). När Svanhalsen flyttade med sin familj till Rörums socken, berättas hur man motsatte sig mantalsskrivningen och krävde att deras gamla hemsocken skulle stå för understödet. Man menade att Åhus kommun, som de bott i tidigare, försökte köpa sig

fri från tattare genom att skaffa dem ett hus i Viks fiskeläge. Berättelser om hur tattare blivit förmögna är emellertid också vanliga.

Från brottsling till nattvardsgäst

En stor del av sitt liv tillbringade således Johansson på anstalter som Långholmen, Svartsjö och Kristianstadsfängelset. Efter sista domen, som avkunnades 1955 för flera års förseelser som fylleri, olaga gårdfarihandel, vapeninnehav, snatteri m.m., överklagade han som vanligt till hovrätten utan framgång, men frigavs slutligen 67 år gammal från sitt sista straff.

I samband med den villkorliga frigivningen 1956, gjordes en personutredning, som beskrev Svanhalsen på följande sätt:

Under sin tid på Långholmen skötte han sig väl och arbetade flitigt. Större delen av sin arbetsförtjänst sände han hem till familjen. Han var gnällig och jämmerlig samt inställsam. Med medfångarna hade han svårt att komma överens på grund av sin lättretlighet och sitt obehärskade sinnelag . . . känd som en sälle av råaste slag . . . alltid varit en svår slagskämpe . . . Till yrket är han bleckslagare men har sällan utövat detsamma. Mest har han bettlat och lurat pengar av folk med allsköns knep och skojarmetoder. Om sin familj bryr han sig föga. Den får fattigvården dra försorg om. Sina barn har han låtit bedriva tiggeri för sin och familjens räkning.¹¹

Efter avtjänat straff 1956 började Hilding och hans hustru besöka kyrkan och dessutom regelbundet delta i nattvardsgången. Barnen var vuxna och hade lämnat hemmet. De sista åren av sina liv tillbringar Hilding och Maria som fridsamma pensionärer.¹² Han dog 87 år gammal 1976.

Omgivningens sätt att betrakta dem var motsägelsefullt. En typisk berättelse om dem från folk i deras närhet lyder så här:

Folk i allmänhet drog sig undan att ha samröre med dem. De hade låg status. Ansågs som mindre laglydiga medborgare vilka drog sig fram på skumraskaffärer och som ofta gick till handgripligheter om så behövdes . . . Tattarna hölls för att ligga samhället till last . . .

Samme berättare gick emellertid och läste hos prästen tillsammans med en av Svanhalsens döttrar. Hon var den som kunde sina läxor bäst av alla, vilket också krävdes, då hon var mer påpassad av prästen än de andra.

Folket i deras omgivning ondgjorde sig ofta över att de levde på understöd. De kunde emellertid länge heller inte få arbete. Det fanns ett starkt motstånd mot att anställa dem. Då de så småningom fick anställningar, visade det sig dock ofta att de skötte dem väl, och många av Svanhalsens barn kom på så sätt att integreras i samhället som t.ex. lastbilschaufförer och industriarbetare. De har enligt folk i omgivningen blivit »snälla och arbetsamma samhällsmedborgare».

Noter

¹ Tavring är ett annat vanligt ord för tattare, som de även själva använt. Tav betyder fängelse på deras språk, och ordet bekräftar således samröret med dessa institutioner.

² För en utförligare historik om tattarnas liv under 1700- och 1800-talen, se Svensson 1993.

³ Se t.ex. Aftonbladet 14.7 1979.

⁴ Om »Mor Stina» se vidare Svensson 1993.

⁵ Brottmålsdombok från rådhusrätten, A1c: 69 i tingsrättens arkiv i Kristianstad.

⁶ Enligt berättare från Skåne var ett sådant snitt något som visade att man varit i slagsmål med tattare (se t.ex. M 20742). Jfr Frillesåsnittet (Lithner 1976).

⁷ Mula är romani och betyder döda. Språkforskaren, historikern och fängelse tjänstemannen Allan Etzler använde Svanhalsen som en av huvudinformeranterna till sin avhandling om tattare 1944. Svanhalsen avtjänade då fängelsestraff på Långholmen.

Några exempel på ord som Allan Etzler upptecknat ur Svanhalsens språk: bja = kalas, buro = bonde

eller icke-tattare. bäng = djävul, bängalo = tokig, burobäng = bonddrummel, dinglare = tattare eller handlare, en fadder maj = en snäll kvinna, gräj = häst, jona = brännvin, jänga sig = gifta sig, lack = elak eller ond, luttra = ljuga, läcko = länsman, mucka = sluta eller slippa, pava = flaska, rackra = tala, tjalla = förråda, tavring = tattare, tjack = småhandelsvaror, tjuring = kniv, tjåra = stjåla.

⁸ Vissa orter var beryktade tattartillhåll. På 1930-talet beskrevs Vankiva t.o.m. i skolans geografiböcker som en sådan plats (M 20719).

⁹ Domstolsförhandlingarna från Hässleholm ingår i den sjätte och sista av akterna över Hilding Johansson i HDs arkiv i Riksarkivet (nr 279 av den 20 jan. 1942). Här finns också utdrag ur straffregistret, utlåtanden från fängelserna, där han vistats och andra handlingar, som var aktuella då han sökte nåd.

¹⁰ Utredningen finns i Riksarkivet, Socialdepartementets arkiv, konseljakt nr 101, 1942.

¹¹ Utdraget ur straffregistret har jag tagit del av ur det material som Heymowski lämnat till KB (acc.nr 153/1970).

¹² Enligt prästen i hemförsamlingen i samtal med artikelförfattaren i juli 1992.

Referenser

Otryckta källor

Folklivsarkivet, Lund

Uppteckningar nr M 20696, 20717, 20718, 20725, 20737, 21251, 21252.

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Handskriftssamlingen, material efter Heymowskis avhandling, nr 153/1970.

Landsarkivet, Lund

Kristianstads fängelseanstalts arkiv, stam- och porträttrulla.

Kronolänsmannens i Brösarp arkiv, listor över brott och straffade.

Vinslövs församlings kyrkoarkiv, födelsebok.

Ystad kronohäktes arkiv, fängelsepredikantens årsberättelser och stamrullor.

Malmö Stadsarkiv

Kriminalpolisens arkiv.

Nordiska museet, Stockholm

Etnologiska undersökningen, EU 31943, 23880, 27765.

Riksarkivet, Stockholm

Socialdepartementets arkiv, konseljakt 25 sept. 1942 nr 101.

Högsta domstolens arkiv, justitierevisionen, utslagshandlingar, utdrag ur brottmålsdomböcker, straffregister och fängelsehandlingar.

Pastorsexpeditionen i S:t Olof

Rörums församling, församlingsbok.

Pastorsexpeditionen i Södra Mellby

Vitaby församling, församlingsbok.

Pastorsexpeditionen i Brösarp

Fågeltofta församling, församlingsbok.

Tingsrättens arkiv, Kristianstad

Rådhusrätten i Kristianstad, brottmålsdomböcker.

Tryckta källor och litteratur

Aftonbladet 14.7 1979.

Bergman, Gösta 1931: *Rotväliska*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Cimbrishamnsbladet 14.2 1936.

Etzler, Allan 1944: *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige. Historia och språk*. Stockholm.

Genet, Jean (1954) 1987: *Tjuvens dagbok*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Heymowski, Adam 1969: *Swedish »travellers» and their ancestry. A Social Isolate or an Ethnic Minority?* Uppsala: Studia Sociologica Upsaliensia 5.

Kristianstadsbladet 14.2 1936.

Lithner, Klas 1985: *Frillesåsmärket än en gång*. Rig nr 4.

Nilsson Piraten, Fritiof (1932) 1968: *Bombi Bitt och jag*. Stockholm: Bonniers.

Polisunderrättelser.

Rehnberg, Mats (red.) 1953: *Polisminnen*. Stockholm: Nordiska museet.

Svensson, Birgitta 1992: *Hallands tattare – en berättelse om frihet och tvång*. Halland.

Svensson, Birgitta 1993: *Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan*. Stockholm: Nordiska museets Handlingar 114.

Swenson, Bo 1989: *Mörkavad och Forsakar. Fattigbygd blir turistort*. Degeberga: Ultima Thule bokförlag.

Waldemarsson, Eva 1975: *Ormstenen*. Stockholm: LTs förlag.

Österberg, Eva 1993: *Den Svenska Historiens år – prövningens eller självprövningens tid? i Historisk tidskrift* nr 2.

Ett förlorat ansikte återfunnet – en pusselbit från yngre bronsålder

Av Lars Larsson

Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet

Genom förnyad undersökning av ett fyndområde i mellersta Skåne har en märklig komplettering kunnat göras av ett tidigare fynd från samma plats. Fyndet, som är av osedvanligt hög konstnärlig kvalitet, lämnar ett viktigt bidrag till vår starkt begränsade kunskap om bronsålderns mytologi.

För drygt tjugo år sedan, närmare bestämt våren 1972, påträffades vid gården Jönstorp vid Fogdarp i Bosjöklusters socken ett bland de märkligaste offerfynd som framkommit i Sydsverige. För att åstadkomma en jämnare åkermark utfördes en avplaning av en kraftig sluttning vid ett dalstråk, som benämnes Pinedalen, sydöst om Ringsjön. Därvid schaktades ett flertal bronsföremål upp ur den grop, i vilken de ursprungligen nedlagts. De bröts sönder och spreds över ett flera hundra kvadratmeter stort område. Genom sållning av den uppschaktade jorden påträffades ett betydande antal bronsbitar, som kunde sättas samman till mer eller mindre hela föremål. Dessa gav en förhållandevis god uppfattning om offernedläggelsens ursprungliga sammansättning och de individuella föremålen utformning. I nedläggelsen hade ingått två runda mynningsplattor till lurar, fyra beslagsplattor, varav två stora och två små, två halvmånsformiga rör dekorerade med människoliknande huvud, fyra ringar med rasselplattor samt två armdekorationer i form av ett armband med rasselringar samt ett smalt, virat band.¹ Beslagsplattorna, de böjda rören och rasslen tol-

kades som beslag till en körutstyrsel för två dragare, förslagsvis ett hästpar (Fig. 1). I denna utstyrsel hade plattorna utgjort dekoration i seltyget, rasslen suttit i kombination med betslet och rören som dekoration på ett ok. De avtagbara mynningsplattorna till lurarna kan uppfattas som substitut för hela föremål. Föremålen tillhör yngre bronsåldern, närmare bestämt period V, och kan dateras till 700-talet f. Kr.

Sannolikt har föremålen ingått i någon form av kultutövande – möjligen med likheter i den av den romerske historikern Tacitus under första århundradet av vår tideräkning beskrivna fruktbarhetsriten, då en gudinna, placerad på en övertäckt vagn, om våren körs över fälten för att försäkra befolkningen om god skörd.

Okbågar med huvudframställningar

Eftersom flertalet föremål var symmetriskt formade, ställde det inte till några större problem att få en uppfattning om deras ursprungliga utseende, även om det för flertalet föremål fortfarande saknades vissa delar.

Detta gäller delvis också de människo-

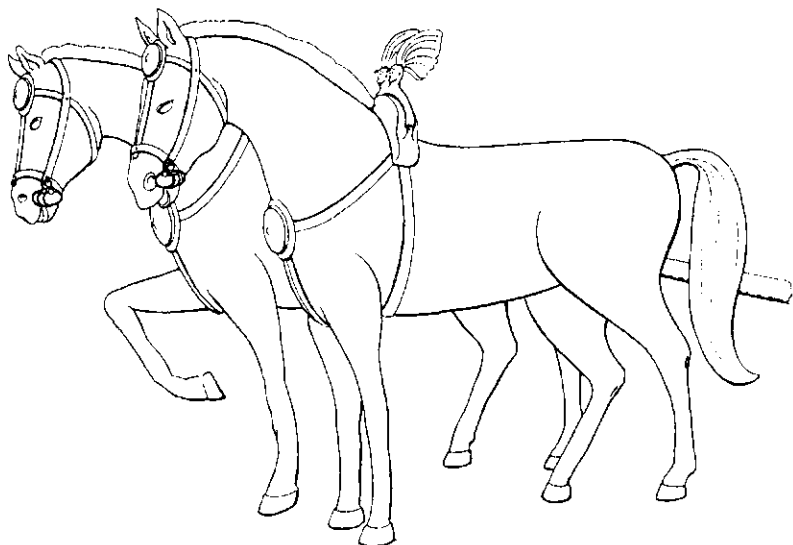

Fig. 1. Så här kan man föreställa sig att de nedlagda föremålen har använts.

liknande huvud, som utgjorde dekoration på rören. Det ena röret hade nämligen dekorerats med två identiska huvud med horn och näbbliknande pannutskott samt skåra i nacken som fäste för någon form av prydnad i organiskt material (Fig. 2). Ett av huvudena påträffades intakt, varför det inte var några problem att rekonstruera det andra, trots att delar saknades.

Manliga tvillingframställningar med hjälmliknande huvudprydnader förekommer vid flera tillfällen under bronsåldern, varför man kan utgå från att framställningen har en tydlig mytologisk anknytning. Därför var det av speciellt intresse att få veta vilka gestalter som prydde det andra röret. Tyvärr påträffades endast partier av dessa huvuden. Av det ena har halspartiet och delar upp till de båda väl markerade öronen återfunnits. På halsen finns en plastisk utformning, vilken kan tolkas som en ormkropp som slingrar sig ett varv runt halsen.

Av det andra huvudet framkom dess översta del. Att det var en kvinnlig gestalt

som avbildats framgick tydligt, då det hade en väl återgiven frisyrr med finkammad lugg, flätor som löpte från öra till öra och en grovkammad nacke (Fig. 3). Liknande frisyrr återfinns hos de välbevarade kvinnor, som är gravlagda i danska ekkistegravar från äldre bronsålder. Av ett öra återstod ett parti, som visar att det varit perforerat och sannolikt försett med en bronsring – också detta ett tydligt kvinnligt attribut.

Fortfarande är vår kunskap om bronsålderns mytologi av mycket begränsad omfattning, varför ett fynd som det vid Fogdarp är av alldeles speciell betydelse. Mycket talar för att framställningarna på rören återger fyra mytologiska väsen av central ideologisk betydelse, kanske rentav gudar.

Om vi kunde få fram mer kunskap om de fragmentariska huvudena, skulle det vara ett viktigt bidrag till den religionshistoriska forskningen. Var båda kvinnohuvud, och vilka attribut kunde de vara försedda med? Det ena huvudet framstäl-

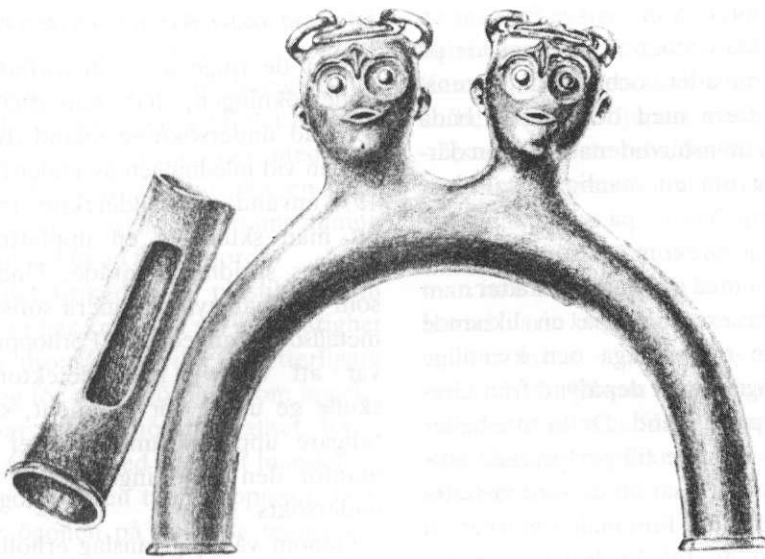

Fig. 2. Rekonstruktionsteckning av den ena okbågen.

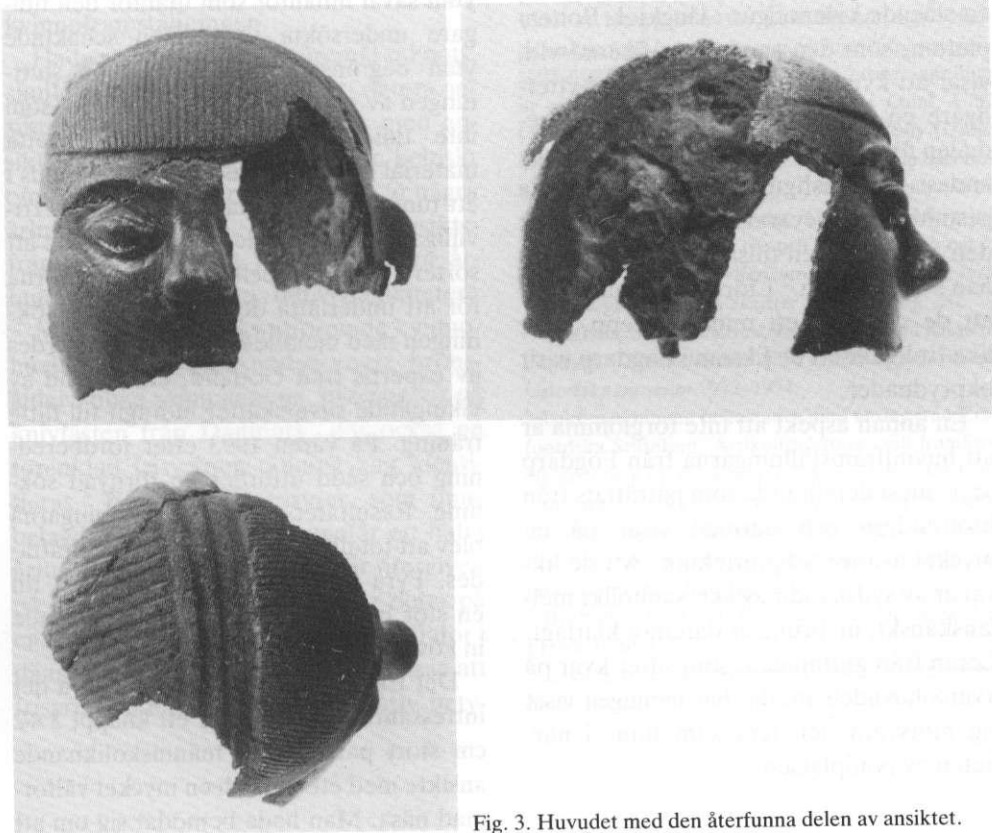

Fig. 3. Huvudet med den återfunna delen av ansiktet.

ler ett kvinnligt väsen, vilket framgår av frisyren. Båda öronen finns bevarade på det andra huvudet, och dessa överensstämmer i form med dem på de båda hornprydda manshuvudena. Det kan därför röra sig om en manlig gestaltning. Ormen kring halsen på samma huvudframställning förekommer som attribut i kombination med kvinnliga gestalter.

Det bästa exemplet på en liknande kombination av manliga och kvinnliga framställningar är ett depåfynd från Grevensvænge på Själland. Detta innehåller tre föremål fixerade till perforerade bottenplattor, vilket visar att de varit fastsatta vid ett underrede. Föremålen återger en kombination av två knäböjande mansfigurer med hornprydda hjälmar, en kvinnoliknande gestalt, klädd i kort kjol, i en akrobatiskt bakåtböjd placering samt en stående kvinnofigur i långkjol. Bottenplattan, som den senare var fixerad vid, visar att kvinnan kombinerats med ytterligare en figur. Tyvärr påträffades föremålen för mer än tvåhundra år sedan, och endast en mansfigur och den bakåtböjda gestalten har bevarats. Ett förslag är att den andra figuren tillsammans med kvinnan varit en orm.² I förslaget ingår också att de suttit på ett miniatyrskepp, men lika troligt är att de liksom i Fogdarp varit okprydnader.

En annan aspekt att inte förglömma är att huvudframställningarna från Fogdarp är de mest detaljerade som påträffats från bronsåldern och därmed visar på en mycket avancerad gjutteknik. Att de likväl är av sydsandinaviskt, sannolikt mellanskånskt, ursprung är däremot klarlagt. Leran från gjutningen, som sitter kvar på kvinnohuvudets insida, har nämligen visat sig motsvara den lera som finns i närheten av fyndplatsen.³

Förnyad undersökning och dess resultat

Under de tjugo år, som förflutit sedan undersökningen, har tankarna på en förnyad undersökning ibland dykt upp. Redan vid inledningen av undersökningen 1972 användes metalldetektor, främst för att man skulle få en uppfattning om fyndens spridningsområde. Under åren som gått har nya och mera sofistikerade metallsökare utvecklats. Förhoppningarna var att en ny metalldetektorsökning skulle ge utslag för fragment, som inte tidigare uppmärksammats eller spridits utanför den spridningsyta som tidigare undersökts.

Genom välvilligt anslag erhöles medel för undersökningen under senhösten 1992 och våren 1993.⁴ Denna utfördes som en metalldetektorsökning av markytan såväl innanför som utanför den tidigare undersökta ytan. Den schaktade ytan begränsades längst ned på slutningen av en vall med jord och sten, som inte tidigare hade undersökts. Detta material togs upp maskinellt och spreds i ett tunt skikt över marken. Ett 20-tal frivilliga arkeologistuderande hjälpte till att sortera bort sten och jämna ut massorna för att underlätta den efterföljande sökningen med metalldetektor, som utfördes av expertis från Gotland, där nyfynd av vikingatida silverskatter bidragit till flitig träning. På våren 1993 efter jordberedning och sådd utfördes en förnyad sökning. Resultatet av detektorsökningarna blev att totalt sex bronsfragment påträffades. Fyra fragment tillhörde brämet till en stor beslagsplatta, och en bit passade in i överdelen på samma platta.

Det fragment, som visade sig vara det intressantaste fyndet, var ett knappt 2×2 cm stort parti av ett människoliknande ansikte med ett öga och en mycket välformad näsa. Man hade bemödat sig om att

uppnå en så stor naturtrogenhet som möjligt, varför även en av näsborrarna har återgivits som en fördjupning. Detta fragment visade sig passa till det tidigare påträffade övre huvudpartiet med den detaljrika frisyren. Därvid blev en fragmentarisk men välformad framställning av ett kvinnohuvud tydliggjord.

Den detaljrikedom i plastiken som framträder har knappast sin motsvarighet i nordisk bronsålder, vilket är ytterligare ett belägg för att de föremål som ingick i fyndet var av allra högsta kvalitet. Kvinnan har försetts med närmast mandelformade ögon och en tydlig uppnäsa. Där emot är ögonen på de båda mansframställningarna glosrunda. Männen har försetts med kraftigt markerade hakor, medan nytilskottet till ansiktet antyder att en liknande hakmarkering saknats på kvinnoframställningen.

Hade andra daterbara föremål saknats, skulle det inte vara helt lätt att datera ansiktet. Det visar vissa likheter med ansiktsframställningar, som tillhör keltiskt område i Centraleuropa och som är några århundraden yngre. Även med ansiktsframställningar från järnålder några århundraden e. Kr. finns det vissa likheter.

Mindre väl plastiskt utformade kvinnohuvuden uppträder under yngre bronsålder i olika sammanhang, exempelvis på knivfästen från Danmark, där också en förenklad frisyrförställning kan identifieras.⁵ Eftersom de frisyren, som finns belagda i höggravar, är ungefär ett halvt årtusende äldre än den som är återgiven på huvudet från Fogdarp, visar detta på en långlivad tradition. Offer av hårflåtor i danska mossar från bronsåldern visar att frisyren hade mer än en dekorativ bety-

delse. Offren har tolkats som delar av en initieringsrit i samband med giftermål.⁶ Kanske man även skall tillmäta frisyren en betydelse av djupare religiös karaktär – estetiska och religiösa uttrycksmedel har sannolikt varit sammansmälta i bronsålderssamhället.

Tyvärr saknas ännu halspartiet, varför man inte kan fastställa om detta kvinnohuvud varit kombinerat med något speciellt attribut – exempelvis en omslingrande orm – liksom det andra huvudet på samma båge. En förfinad sökutrustning kan kanske i framtiden ge oss ytterligare pusselbitar.

Noter

¹ Larsson, L. 1973. Jönstorpsfyndet. Ett offerfynd från yngre bronsålder. *Ale, historisk tidskrift för Skåneland* 1973: 1. Larsson, L. 1975. The Fogdarp Find. A Hoard from the Late Bronze Age. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1973–1974. Larsson, L. 1988. The bronze-age lurs in an archaeological context. Ingår i Lund, C.S. (ed.) *Second Conference of the ICTM Study Group on the Music Archaeology*, Vol. II. The Bronze Lurs. Stockholm. Larsson, L. 1990. Manshuvud på ett vagnsok. *Oldtidens ansigt*. Til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II 16 april 1990. København.

² Glob, P. V. 1969. *Helleristninger i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter Bind VII, fig. 212.

³ Hulthén, B. 1975. Investigation of Mould Clays in Fogdarp. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1973–1974.

⁴ Undersökningen bekostades med anslag från Crafoordska Stiftelsen. Artikelförfattaren vill framföra ett stort tack till markägaren Kaj Sollerhed för hans insats med maskinell utrustning. Detektorsökningen utfördes av Jonas Ström (hösten 1992) och Jonas Paulsson (våren 1993) för vars insatser artikelförfattaren framför ett hjärtligt tack.

⁵ Broholm, H. C. 1948. *Danmarks Bronzealder*. Fjerde Bind, s. 269.

⁶ Eskildsen, L. & Lomborg, E. 1976. Giftestanker. *Skalk* 1976: 5.

Revolutionären Axel Danielsson – myt eller verklighet? II

Av Ingrid Millbourn

Historiska institutionen, Lunds Universitet

I föregående häfte av Alc publicerades första delen av denna studie över Axel Danielssons revolutionssyn. Där behandlades huvudsakligen hans uppfattning om fackföreningar och strejker samt hans agerande som strejkmedlare. I den här föreliggande andra delen avslutas studien med en analys av hans syn på politisk storstrejk, parlamentariska metoder och ledarnas roll.

Danielsson och politisk storstrejk

I 11 timmar diskuterade ombuden på 1891 års partikongress om partiets strategi skulle vara allmän strejk eller valdeltagande. De beslöt att om inte rösträtten hade blivit allmän senast sommaren 1893, så skulle den erövras med hjälp av politisk storstrejk. Ombuden, de flesta fackföreningsmän, gav dessutom partiet rätt att använda storstrejken mot sårbara punkter i samhället för att genomdriva reformer. På 1894 års partikongress ålade ombuden uttryckligen partiledningen att anordna en politisk storstrejk för rösträtt. Den skulle vara allmän och riktad mot så sårbara punkter som möjligt i samhället. Men ingen storstrejk anordnades. På 1897 års partikongress framhöll ombuden att det inte fanns några som helst ursäkter för att partiledningen hade uppskjutit storstrejken.

Vad ansåg Danielsson? I kongressprotokollet finns inga utsagor från honom tryckta. Men i Arbetet visade han var hans sympatier låg. Ty där skrev han att valet på kongressen hade stått mellan våld och valdeltagande – inte mellan storstrejk och valdeltagande som fallet var.

Och han angrep hårt de ombud från Malmö som hade röstat för storstrejk – till exempel typografen Nils Wessel, representant för Malmö Kvinliga Arbetarförbund. Vad Danielsson till varje pris ville undvika var landsomfattande strejker, över vilka partiet saknade kontroll. Varken reformer eller arbetarklassens befrielse kunde enligt honom genomföras med hjälp av strejker.

Samma uppfattning framförde han i Malmö Socialdemokratiska förening, när storstrejk för rösträtt diskuterades 1898. Många yttrade sig i debatten. Några talade för att enbart vissa branscher som transportarbetarnas skulle medverka i en storstrejk, medan andra först ville bilda en storstrejksfond. August Palm, som var på besök, sade att hans privata mening var att ingenting kunde ske utom på omstörtningens väg. Han trodde att revolutionen stod för dörren, om opinionen bland folket blev för storstrejk. Palm ville att arbetarna skulle lära sig att höja lönen och kombinera med storstrejk. Om de på så sätt fick en lön på 800 kronor om året, så hade de rösträtt. Danielsson höll med Palm om att revolutionen stod för dörren, när arbetarna var mogna för storstrejk.

Han trodde dock inte att arbetarna var så glada för rösträtt för närvarande, att de ville riskera livhanken. De flesta arbetare trodde i stället på en successiv omgestaltning och ansåg att revolutionen inte måste vara våldsam. Danielssons mening var att magfrågan,orstrejken och 800 kronorsfrågan inte borde kombineras. Föreningen beslöt att inte göra något uttalande till förmån för orstrejk. Året därpå beslöt föreningen att delta i riksdagsvalet och att utarbeta ett valprogram. I diskussionen var Wester emot ett valdeltagande. I stället förordade han ett system av strejker, som skulle visa på arbetarnas usla villkor.²⁹

Ombuden på partikongresserna ålade alltså partiledningen, i vilken Danielsson ingick, att anordna en orstrejk – inte för ett nytt samhälle utan endast för rösträtten. Men partiledningen negligerade detta och till och med motarbetade det.³⁰ Vad Danielsson i stället ville visa han i frågan om valdeltagande och de s.k. anarkisterna.

Danielsson som parlamentariker

Danielsson har som ovan sagts ibland framställts som anarkisten inom partiet. Under våren 1890 hade han kontakter med G. H:son Holmberg och Gustaf Steffen, och han anställde Saxon på Arbetet. Alla tre var kända som s.k. anarkister, då de var för generalstrejk och ett federativt samhällssystem.³¹ Men Danielssons intresse för anarkismen var ytligt. Offentligt talade han för parlamentarismen och menade att partiet måste bli ett folkets parti:

»Det nyttar ännu inte att vara så rysligt långt avancerad som t.ex. ett kvinligt element i ledningen här på platsen att förnämt avråda deltagande i valrörelsen

Danielssons motståndare typografen Nils Wessel med familj. Hans hustru var Maria Osberg, ordförande i Kvinliga Arbetareförbundet i Malmö. Arbetarrörelsens arkiv, Malmö.

emedan parlamentarismen icke kan 'lösa den sociala frågan'.»

I privata brev till Holmberg uttryckte Danielsson skepsis mot parlamentarismen i samband med att han kritiserade Hjalmar Branting för att endast vara »den blivande riksdagsmannen». Danielsson påstod att han var »mindre rädd för anarkismen än för socialdemokraterna, fast jag ännu en tid är tvungen att vara parlamentariker». ³² Men redan på hösten samma år var hans ton annorlunda. Han sände tillbaka Holmbergs artiklar om anarkismen med motiveringen att publiken behövde vila sig, då »det är ej så lätt för vanligt folk att göra språnget från Marx». ³³ När Danielsson skrev detta var

han kandidat till höstens riksdagsval. Han hade personligen genomdrivit att Södra Distriktet skulle delta, och han var mycket aktiv i valrörelsen.³⁴

Det var inte bara »ett kvinligt element» som var skeptiskt till ett valdeltagande. På mötet med Arbetsmännens fackförening diskuterades riksdagsmannafrågan. Wester, som vi vet var negativ – han utslöts ur socialdemokratiska föreningen hösten 1890 – sade sig vilja vara opartisk. Han uppmanade dock alla att yttra sin enskilda mening. På förfrågan visade det sig att ingen av arbetarna på mötet hade rösträtt. Många uttalade sig kritiskt. En av dem, Christiansson, omtalade att endast få av fackföreningens medlemmar var röstberättigade, och han trodde att arbetarna skulle riskera att bli utkörda, om de samlades vid rösturnorna. Vice ordförande Öman ansåg att en möjlig riksdagsman skulle bli korrumpierad efter första middagen däruppe. Av protokollet framgår inte vilket beslut medlemmarna fattade, men en talare föreslog att föreningen inte skulle medverka i någon resolution i frågan och att medlemmarna inte skulle låta sig ledas av några sköna tal.³⁵

Inför den politiska kongressen 1891 i Norrköping, där frågan om storstrejk eller valdeltagande stod i centrum, blev det som redan antytts en konflikt mellan Danielsson och Kvinliga Arbetareförbundet i Malmö. Kvinnorna hade valt Wessel som ombud, och de förordade allmän strejk.³⁶ I juni 1890 var Danielsson som tidigare nämnts förnärmad över att »ett kvinligt element» var negativt till att han deltog i riksdagsvalen. Nu är han rasande när han skriver i *Arbetet*. Förbundet sägs vara »en sorglig parodi på socialistisk arbetareorganisation». Han påstod att det var en förrädisk handling att välja

Wessel, »en av partiets svurne, om ock absolut vanmäktig fiende», till kongressen och att Förbundet dessutom hade anslutit sig till anarkistklubben i Malmö:

»För att ge den starkast möjliga färg åt denna partiförrädiska handling hade man förut beslutat att den 1 maj med förbundets-röda-fana bryta upp från Rörslöjmarcken och följa med anarkistklubben 'Frihet', i stället för att ansluta sig till socialdemokraternas fäg till Mölleängan.»³⁷

Detta är ett av de få tillfällen, då kvinnornas offentliga agerande uppmärksammas i *Arbetet*. De är då oppositionella mot parlamentarismen och väljer »anarkisten» Wessel till sitt ombud. När förbundet bildades, var ett 80-tal kvinnor och ett 20-tal män närvarande. Socialdemokratiska föreningens dåvarande ordförande, Wessel, öppnade mötet. Då ingen kvinna ville sitta ordförande valdes Wester.³⁸

Konflikten med Kvinliga Arbetareförbundet är synlig tack vare Danielssons artiklar. Ty trots att förbundet fanns kvar, finns inga anteckningar efter den 29 juli 1890 i protokolls-boken. Och för perioden dessförinnan finns ingen oenighet noterad. Möjligen skymtar mellan raderna ett visst missnöje med Danielsson, då denne, inbjuden till Förbundet »för att förklara sin ställning till kvinnans deltagande i sociala och politiska förhållanden», inte höll sig till ämnet. Enligt protokollet vidrörde han »endast kort det uppställda ämnet». Därefter ledde han in diskussionen på äktenskapet, vilket han ansåg skulle upplösas av sig självt, om kvinnan fick samma rättigheter som männen.

Danielsson som ledare

Danielssons tro på partiteorin är också synlig i frågan om ledarnas roll. Han för-

Arbetare vid Malmö Skofabrik 1894. Arbetarrörelsens arkiv, Malmö.

svarade i princip och i olika sammanhang ledarmakt. Om August Palm skrev han:

»Det finns en omtuggad revolutionärt idealistisk sats, som alltid förefallit oss misstänkt. Den har formen 'arbetarna behöva inga ledare'.»³⁹

När partiet skulle bildas 1889 uppstod en konflikt om huruvida medlemmarna i en framtida partistyrelse skulle vara bosatta i Stockholm eller ej. Danielsson förklarade i brev till Branting: »Jag fruktar inte dig. Men vem garanterar att du alltid stannar i Stockholm eller för all framtid kommer att sitta i styrelsen.» Han skrev att han tänkte skälla ut förslaget i Arbetet, men endast lindrigt, på villkor att Stockholmare gav med sig. Därefter framhöll han:

»Kom ihåg, att det i varje fall blir ett par (t.ex. du och jag) som kommer att fatta besluten i fråga om taktik mm och så bör

det även vara, ty en vrövlende massa styripinnar fördärva i regeln».⁴⁰

Men ombuden beslöt att sju förtroendemän från olika partiföreningar oavsett bostadsort skulle väljas. Deras uppgift var inte att styra utan att verkställa kongressens beslut och att representera partiet i offentligheten. Om förtroendemännen skrev SD:

»Här stod i förslaget 'partistyrelse'. Alla vore dock ense om att en styrelse, som satt och 'styrde' medlemmar, ville man inte ha.»⁴¹

De fackliga ombuden som bildade partiet avvisade alltså tanken om ledarmakt. I stället beslöt de att partiet skulle ha en organisation, som gav så stort spelrum som möjligt åt självverksamhet och självstyrelse, samtidigt som partiet skulle vara starkt utåt. Det var de egna erfarenheterna från den lokala fackliga verksamheten

som ombuden överförde till partiets organisation.

Danielssons ambitioner att leda kom även till uttryck i konflikter med Arbetets kontrahentförsamling, dvs. tidningens styrelse, som bestod av Malmös fackföreningar, om vem som skulle ha makten över orden. När han 1888 misslyckades med att få sin fästmö Elma Sundqvist som censor över allt pressmaterial, som han inte kunde ta del av, eftersom han satt i fängelse, skrev han till Branting:

»Nu har jag min plan klar. Kontrahentförsamlingar och allt vad mellanhänder heter skall bort ur rörelsen här nere, och ledarna ha oinskränkt makt under den tid de äro valda. Det skall katten längre tåla den där humbugen, att personer, som inte förstå sig det bittersta på, vad det är fråga om, sitter och dömer över en».⁴²

Danielssons konflikter med kontrahenterna fortsatte. I juni 1892 omtalade han att han ämnade fara till Stockholm för en tid. Han hade dock inte för avsikt att lämna partiet eller tidningen.⁴³ I sin avskedsartikel vände han sig i hårda ordalag mot en anonym fiende i de egna leden, som han ansåg vara mera hätsk mot partiets ledare än den verkliga fienden. Han förklarade att om arbetarna inte ville leva i ständig skymning, måste de ta avstånd från dessa fiender till Arbetet och partiet samt »den dumma partibildningen mot vissa personer». Därefter deklarerade han:

»Vi tro ej på flertalsväldets nytta under nuvarande förhållanden. Tidningen mår bäst av att icke taga hänsyn till 75 000 läsares olika smak».⁴⁴

Danielssons angrepp är så hårt att han måste ha fruktat denna inre fiende. Av hans text framgår vissa fakta; fienden var

hätsk mot partiets ledare, den försenade rörelsen genom att ha åsikter om olika punkter; en »partibildning» hade skett mot vissa personer, och ett förslag hade lagts om ett »flertalsvälde» för tidningen Arbetet. Dagen efter detta angrepp och avresan till Stockholm förklarade han sin tro på parlamentarismen; vägen till utopia gick via rösträtt, samarbete med andra partier, makt över stat och kommun.⁴⁵ Det viktiga, när Danielsson sålunda stödde parlamentarismen, var att han samtidigt försvarade ledarmakt både inom partiet och över pressen.

Bakgrunden till Danielssons artikel var bland annat att Arbetets styrelse i januari 1892 hade uppmanat honom att sköta sitt arbete, så att »tidningens läsare bliva belåtna med dess innehåll, särskilt med fästade avseende å ledande artiklar». På stämman i mars 1892 hade en styrelsemedlem menat att Arbetet »numera ej redigeras i revolutionär utan i reaktionär anda». Danielsson hade först tänkt att han skulle stanna i Stockholm på obestämd tid. Men när ingen bad honom att återkomma begärde han endast två månaders tjänstledighet.⁴⁶ För att förstå kontrahenternas missnöje med Danielsson är det av vikt att komma ihåg att dessa i första hand var fackföreningsmän och att för dem var deras kollektiva samarbete med strejker och bojkotter en betydligt viktigare strategi än Danielssons politiska med ledarmakt och valdeltagande.

Men även om det fanns konflikter och missnöje med Danielssons artiklar i Arbetet, visar protokollen att fackföreningarna ville ha och stödde »sin» tidning. Arbetsmannafackföreningen beslöt till exempel att varje medlem skulle debiteras ett extra bidrag på 1,25 kr till tidningen – det motsvarade ungefär 6 timmars arbete. Ordföranden för metallarbetarna omta-

Axel Danielsson. Arbetarrörelsens arkiv, Malmö.

lade att träarbetarna satte upp de medlemmar, som inte prenumererade på Arbetet, på svarta tavlan vid sammanträdena. Flera metallarbetare omtalade att det var obligatoriskt att prenumerera på Arbetet för ett medlemskap i deras klubb. Metallarbetarna i förbundsavdelningen enades om att det var arbetarnas plikt att ha Arbetet men ej ett obligatoriskt krav. Även medlemmarna i Kvinliga Arbetareförbundet stödde tidningen ekonomiskt ett flertal gånger samt uppmanade medlemmarna att prenumerera. Danielsson höll vid ett tillfälle föredrag i Förbundets namn och inträdet tillföll tidningen.⁴⁷

Även typograferna, som var i konflikt med Danielsson, stödde tidningen. Detta visade de i samband med en diskussion om huruvida de skulle ha ett stånd på julbasaren i Folkets Hus eller inte. Förtjänssten av försäljningen skulle gå till Arbetet.

Orlander förordade det varmt. Görloff menade att ingen hade lust och föreslog i stället ett kontantbidrag på 10 kr. Ericsson ansåg att man kunde ha ett stånd, om någon ville sälja där. Werner avlog förslaget, då medlen skulle gå till Arbetet, som enligt hans mening inte behövde tigga mer. Han var med på bidraget på 10 kr. Nielsen menade: »Låt typograferna komma i kollision med tidningen, så är den icke så arbetarevänlig som när de ej själva äro inblandade i förhållandena mellan arbetare och arbetsgivare. Yrkade avslag på allt tiggeri.» Ludvig Larsson ansåg att arbetarna gjorde större tjänst genom att prenumerera på Arbetet. Man beslöt att inte delta i basaren men skänka Arbetet 10 kr samt eventuellt ytterligare genom en frivillig lista.⁴⁸

Dessa händelser visar att Danielsson konsekvent arbetade för ledarmakt. Hans privata syn finns uttryckt i breven och den ligger i linje med de tankar som han framförde offentligt om partiets och ledarnas roll. Denna syn mötte starkt motstånd bland fackföreningarna. Det var de och inte Danielsson som arbetade för den lokala självbestämmanderätten. Danielsson var i själva verket emot »flertalsväldet».

Danielsson och myterna

I litteraturen förklaras motsättningarna mellan Danielsson och fackföreningarna främst utifrån personliga karaktärsdrag, ekonomi och familjeproblem. Alvar Alsterdal menar att Danielssons konflikter med Arbetets styrelse gällde lönen, tidningens allmänna skötsel och hans utsvävande liv. När Danielsson krävde mer partidisciplin ser han det som en tillfällig förvillelse. För Alsterdal var brytningen mellan Danielsson och Wessel obegriplig. Han drar slutsatsen att deras personlig-

heter inte gick ihop. Bengt Lidforss och Gerhard Magnusson ser Danielssons utsvävande liv och slarviga skötsel av tidningen som konfliktskapande.⁴⁹

Det finns en tendens hos dessa författare att identifiera sig med Danielsson. De vill upprätthålla bilden av honom som revolutionär och därför blir det nödvändigt för dem att se konflikterna som personliga. Men Danielssons utsagor både i de privata breven och i pressen visar att bakom konflikterna låg olika principer om strategin och ledarnas roll. Analysen visar framför allt hur konsekvent Danielsson var. Han ville vara politikern, ledaren och parlamentarikern, och han arbetade för att få inflytande över den fackliga rörelsen, vars lokala föreningar stod nära »anarkismens» tro på facklig kamp och självstyrelse. Ett sådant perspektiv på konflikterna ger därför händelserna under Danielssons tid en fördjupad och ny tolkning.

Partiet – revolutionärt?

Var Danielsson en huvudperson eller ett undantag i socialdemokratins historia? Eller med andra ord: Kan man dra några generella slutsatser om historien utifrån en enda person och i detta fall få svar på frågan om det socialdemokratiska partiet var reformistiskt eller revolutionärt före 1900? Svaret är att det kan man inte. Danielssons budskap visar däremot att det fanns motsättningar inom partiet mellan medlemmar och ledare och mellan fackföreningar och partiet om strategin både för reformer och för arbetarklassens befrielse. Och utan dessa budskap skulle det ha varit svårt att tolka de få notiserna i de bevarade protokollen, som trots sina vagheter tyder på konflikter.

Det var inte, som forskare påstått, fackföreningarna – och då speciellt typo-

grafernas, transportarbetarnas och metallarbetarnas – som motarbetade den politiska storstrejken. Tvärtom var det parti-ledningen som motsatte sig en sådan s.k. revolutionär strategi till förmån för den reformistiska. Och speciellt ovannämnda fackföreningar angreps för att de strejkade alldeles för mycket och inte ville underordna sig partiet.

Men samtidigt – varken Danielsson, partiet eller fackföreningarna var revolutionära och röda i bemärkelsen att de ville använda våld för att få ett nytt socialistiskt samhälle. Medlemmarna i partiet, dvs. främst fackföreningarna, ville använda strejken som strategi och påtryckningsmedel, medan ledarna förordade den parlamentariska strategin. Men de var alla revolutionärer om man därmed menar att de ville ha ett helt annat samhälle än det rådande kapitalistiska.

Referenser

Otryckt material

Arbetrörelsens arkiv i Malmö:

Axel Danielssons samling:

Brev

Protokoll från:

Arbetsmannafackföreningen (1892 ansluten till Grovarbetarförbundets Malmöavdelning)

Centralstyrelsen, Fackutskottet samt s.k. gemensamma möten för fackföreningarna i Malmö (finns samlade i samma böcker)

Jern- och metallarbetarnas förbundsavdelning i Malmö

Kvinliga Arbetareförbundet

Malmö Socialdemokratiska förening

Malmö Typografiska förening

Samtida skrifter, protokoll och litteratur

Alsterdal, Alvar. Brandsyn i samhället. Axel Danielsson 1863–1899. Malmö 1963.

Danielsson, Axel. Socialismens hörnsten. Malmö 1889.

Danielsson, Axel. Revolution och reform. Ett urval av A. Alsterdal och O. Sandell. Stockholm 1971.

Danielsson, Axel. Om revolutionen i Sverige. Ett urval med förord av Per-Olov Zennström. Stockholm 1972.

Hansson, Sigfrid. Den svenska fackföreningsrörelsen. Stockholm 1923.

Hentilä, Seppo. Den svenska arbetareklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914. Helsingfors 1979.

Lidforss, Bengt. Urval av Axel Danielssons skrifter. Malmö 1908.

Lilliestam, Åke. Gustaf Steffen. Göteborg 1960.

Lindgren, John. Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. Band I 1888–1905. Stockholm 1938.

Lindgren, John. Tolv brev från Axel Danielsson till Hjalmar Branting, i Skrifter utg. av Statsvet. Fören. i Uppsala XII 1941.

Magnusson, Gerhard. Socialdemokratien i Sverige I. Stockholm 1920.

Millbourn, Ingrid. Om läroprocesser och socialism. Skånska och danska handsmakares strategiska samarbete över Sundet 1875–1890, i Arbetets Historia 2. Lund 1988.

Millbourn, Ingrid. »Rätt till maklighet.» Om den svenska socialdemokratins läroprocess 1885–1902. Stehag/Stockholm 1990.

Millbourn, Ingrid. Strejken kan väl inte i alla himlars namn börja i Trosa! Om socialdemokrater och 1902 års strejker, i Över gränser. Festskrift till B. Odén. Lund 1987.

Nordström, Hilding. Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889–1894. Stockholm 1938.

Persson, Christer. Marx, Danielsson, vi, i Marx i Sverige. Teori&Praxis 6. Stockholm 1983.

Protokoll öfver förhandlingarne vid Svenska socialdemokratiens tredje partikongress i Göteborg den 23–26 mars 1894. Malmö 1895 (SAP:s kongress 1894).

Simonsson, Birger. Socialdemokratin och maktövertagandet. Göteborg 1985.

Stadgar för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti. Malmö 1894 (Stadgar för SAP 1894).

Stråth, Bo. Varvsarbetare i två varvsstäder. Göteborg 1982.

Zennström, Per-Olof. Lucifer. En bok om Axel Danielsson. Stockholm 1967.

Tidningar

Arbetet (Arb)

Social-Demokraten (SD)

Noter

²⁹ Protokoll Socialdemokratiska föreningen, 20 okt. 1898, 29 juni 1899. Protokoll före den 15 sept 1898 har försvunnit.

³⁰ För en utförligare analys av storstrejken se Millbourn 1987.

³¹ Lilliestam s. 43–51.

³² Lidforss s. LXX (citatet ur artikel den 27/6 1890); Brev till Holmberg 18 juli 1890.

³³ Brev till Holmberg 6/4, 8/10 1890.

³⁴ Alsterdal 1963 s. 246 (not 8).

³⁵ Protokoll Arbetsmannafackföreningen, 6 juli 1890.

³⁶ Arb 24/4 1891, Till extra sammanträde.

³⁷ Arb 24/4 1891, För Dagen.

³⁸ Protokoll Kvinliga Arbetareförbundet, 28 sept 1888.

³⁹ Alsterdal 1963 s. 271 f.

⁴⁰ Lindgren s. 93 f. (citatet från brev, 14/4 1889).

⁴¹ SD 27/4 1889, Kongressen.

⁴² Lindgren s. 87 (citatet från brev 15/11 1888).

⁴³ Protokoll centralstyrelsen, 21 juni 1892.

⁴⁴ SD 1/7 1892, Axel Danielsson och Arbetet.

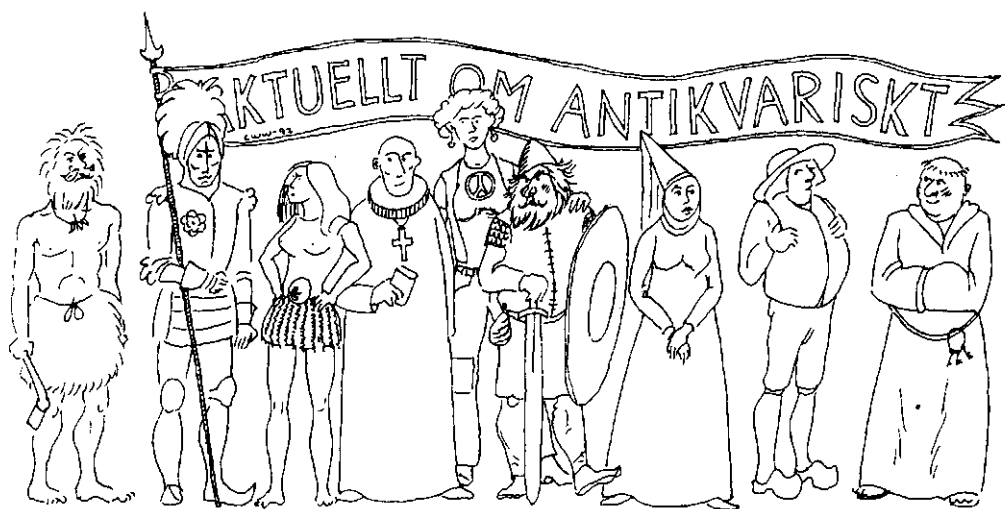
⁴⁵ Arb 2/7 1892, Brandsyn.

⁴⁶ Alsterdal 1963 s. 323 f. Enligt Nordström s. 489 not 86 lär D ha sagt att han tänkte slåss till sista man, innan han lämnade »Arbetet till sluskelement bland Malmöarbetare».

⁴⁷ Protokoll Arbetsmannafackföreningen 22 juli 1894; Järn- och metallarbetarna 26 febr, 7 mars, 1 juli 1897; Kvinliga Arbetareförbundet 18 febr 1890; Fackutskottet 16 febr 1897.

⁴⁸ Protokoll Typografiska föreningen 5 nov 1898.

⁴⁹ Alsterdal 1963 s. 258 ff., 217 f., 323 ff.; Lidforss s. LI–LIV; Magnusson s. 209 f.; Nordström s. 406–423, 436–438, 457 ff., 479–485, 489.

Landskapets framtid – de stora egendomarnas betydelse

Landskapets framtid är en samlande beteckning på några forskningsrapporter, som belyser aktuella skeenden i framför allt Skåne. Det historiska perspektivet är begränsat till 1900-talet, väsentligen tiden efter 1950. I något av projekten ligger tyngdpunkten på de gångna decenniernas utveckling, medan flertalet studier främst intresserar sig för vad framtiden kan medföra. Med landskapet avses i första hand området utanför städer och andra större orter, och intresset gäller både natur och kultur, såväl landskapet i sig som bebyggelse av skilda slag (jfr Lindgren 1993).

I fokus står markägarnas betydelse och de orsaker och faktorer, som har styrt och styr dem. Ett exempel är Tomas Germundssons avhandling om jordbruks-egandets framväxt och betydelse (1993), ett annat Marie Stensekes analys av vad som styrt handlandet bland markägare och brukare i Färingtofta socken sedan trettioalet (1994). När hon visar, att samhällets jordbrukspolitik blott är en

av många orsaker till ändrad markanvändning, går tankarna till den nya livsmedelspolitiken och jordbrukets omställning, som undersöks av Lars Persson. Bl.a. har han studerat reaktionerna bland skånska godsägare (Persson-Lewan 1993).

Forskningsprojektet om de stora egendomarnas betydelse för landskapets framtid påbörjades vid tiden för Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens sammankomst våren 1990 i Lund med den närliggande rubriken »De stora egendomarnas betydelse i landskapet» (se Ale 1990:3 s. 29 ff.). Projektet vill brygga över klyftan mellan biologisk och samhällsvetenskaplig forskning, det pågår ännu och har, förutom att det diskuterats vid olika seminarier och exkursioner, avsett ett antal arbetsrapporter.

Första ledet i arbetet byggde på besök och intervjuer på drygt tjugo privatägda stora egendomar i Skåne (Lewan-Lewan 1991). Den bild, som tonade fram, pekade på stora förändringar under de gångna decennierna men naturligtvis också på problem inför framtiden. De förra skulle kort kunna sammanfattas som att kultur

vanligen betytt mer än natur, egendomens kärna mer än landskapet i periferin. Ytterst rationellt jord- och skogsbruk har bedrivits för att klara underhåll av vitala miljöer men samtidigt medfört ett starkt förenklat landskap. Trädgårdar och parker har reducerats och förenklats. Naturintresset har varit starkt inriktat på jakt- och viltvård och därmed mer på landskapets storskaliga karaktär än biologisk variation. Fortfarande är Skåne rikt på stora egendomar med stora både inre och yttre kulturvärden, med betydande visuella landskapsvärden och miljöer av betydelse för rekreation och friluftsliv.

Det finns idag en utbredd strävan att hålla ihop de privata egendomarna, oavsett om de tidigare varit fideikommiss eller ej. Framtidsproblemen uppfattas väsentligen vara ekonomiska. De hänger samman både med bristande lönsamhet hos jord- och skogsbruk, med skatte- och arvsförhållanden och med dryga kostnader för upprätthållande av framförallt kulturmiljöer. För de icke familjeägda egendomarna, och för egendomar i mer allmän ägo, råder andra förhållanden. Där har ofta stiftelser och icke jordbruksanknutna rörelser ansvar för egendomens kärna, den centrala kulturmiljön. Frågan om hur landskapet påverkas av ägandeförhållandena är av central betydelse.

Mot denna bakgrund har det fortsatta arbetet inom projektet inriktats på att dels få en bild av hur utomstående, myndigheter och andra, ser på godsens och framtiden (Lewan-Lewan 1992a), dels medverka till dialog mellan godsägare och utomstående (Lewan-Lewan 1993a), dels söka jämförelse med utveckling på andra håll, inom och utom Sverige (Lewan-Lewan 1992b, 1993b). Ytterligare studier inriktas dels på hur den tillträdande generationen ser på ett övertagande av

en familjeegendom, dels på kvinnornas situation och jämställdhet i godsägandet, dels på jämförelse med icke familjeägda stora egendomar. Ännu ett led i arbetet är utvidgad internationell jämförelse inom EG-projektet »Landscape and Life. Appropriate Scales for Sustainable Development».

De gångna decenniernas utveckling av bebyggelse och markanvändning, av verksamhet och ägande på de stora egendomarna, är blott en del av landskapets fortgående förändring, men inte minst i Skåne mycket påtaglig. Markägandet är en central faktor i spelet om landskapet. Under ett par århundraden har fideikommiss kunnat garantera ekonomiskt underlag i form av jordbruks- och skogsmark till upprätthållande av kulturmiljöer och landskap. Minskad lönsamhet i areell produktion, genom arv successivt mindre arealbas och stegrade kostnader för underhåll leder naturligt till stora förändringar framöver. Livsstilsfrågor, pågående social utjämning och förhållandet mellan stad/tätort och landsbygd i Sverige och i Europa, liksom mellan Nord och Syd i världen, har också stor betydelse.

Den statliga utredningen för ett par år sedan om förvaltning av kulturmiljöer (Fransson 1991) har inte löst några problem. Frågan är, om ny kunskap och nya idéer kan ge sådana bidrag till bättre nyttjande och ekonomi, att storegendomarna kan bestå som livskraftiga kultur- och naturmiljöer eller om vi framöver får inrikta oss på ett begränsat antal väsentligen museala miljöer.

Nils och Lillemor Lewan

Geografiska institutionen
Sölvegatan 13, 223 62 Lund

Anförd litteratur

- Fransson, B. (1991): Att förvalta kulturmiljöer. SOU 1991: 64.
- Germundsson, T. (1993): Landsbygdens egna hem. Egnahemsrörelsen, småbruket och landskapet i sydsvenskt perspektiv. Medd. från Lunds Universitets geografiska institutioner, avhandlingar 117.
- Lewan, N. & L. (1990): Godsen och landskapet. Ale 1990: 3.
- (1991): Landskapets framtid. De stora jordegendomarnas betydelse. Rapporter och Notiser nr 99. Inst. f. kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet.
- Lewan, L. & N. (1992 a): Landskapets framtid – de stora jordegendomarnas betydelse. Synpunkter från markägare och organisationer i Skåne. D:o nr 105.
- (1992 b): The Future of the Landscape. Comments by English Estate Owners and their Organizations in a Swedish Perspective. D:o nr 106.
- (1993 a): Landskapets framtid. Bevarande, förändring och förnyelse i godsmiljön. Reflektioner i anslutning till seminarier på Wanås och Wrams Gunnarstorp. D:o nr 115.
- (1993 b): Landownership and Landscape. A Field Seminar in Lund 4–5 June 1993. D:o nr 121.
- (under arbete): Landskapets framtid. Synpunkter från tillträdande generation på stora egendomar.
- (under arbete): Att vara hustru, dotter, mor på ett skånskt gods idag och för femtio år sedan.
- (under arbete): Landskapets framtid. Icke familjeägda storegendomars betydelse.
- Lindgren, A. (1993): Miljöfriktion. En litteratuddiskussion i anslutning till landskapets framtid. D:o nr 122.
- Persson, L. & Lewan, N. (1993): Landskapets framtid. De skånska godsen och jordbrukets avreglering. D:o nr 118.
- Stenseke, M. (1994): Landskap i förändring. En lokal studie av orsaker till ändrad markanvändning i modern tid. D:o nr 123.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* (1868–1873), *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* (1874–1880), *Skånska samlingar* (1894–1897) samt *Historisk tidskrift för Skåneland* (1901–1921).

1961 började föreningen utge *ALE, Historisk tidskrift för Skåneland*. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till redaktören, arkivarie Bengt Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1993, 100 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2. De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, professor Björn Berglund, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjördis Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nobbelöv, docent Nils Lewan, Lund, länsmuseumschef Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmuseumschef Bengt-Arne Person, Varberg, länsantikvarie Björn Petersen, Halmstad, docent Anders Salomonsson, Lund, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

